

Metoda študijev našega časa¹

Slovesno uvodno predavanje, ki ga je 18. oktobra 1708
poslušala študirajoča mladina na kraljevi univerzi
Neapeljskega kraljestva in je bilo nato razširjeno

1. PROGRAM RAZPRAVE

Francis Bacon v sijajni knjižici *O napredku znanosti*² nanjanja nove znanosti in umetnosti poleg teh, ki jih že imamo, in kako bi bilo treba nadaljevati te, ki jih že imamo, da bi človeška vednost prišla do popolnosti. Toda, medtem ko odkriva novi svet znanosti, dokazuje, da je bolj vreden novega sveta kot našega zemeljskega. Ker njegove neizmerne želje tako zelo prekašajo človeška prizadevanja, se zdi, da je bolj pokazal, kaj nam do popolne vednosti neogibno manjka, kot pa, kako bi jo mogli dopolniti. Mislim, da je tako zato, ker tisti, ki so na vrhovih, običajno hrepenijo po velikanskem in neomejenem.

¹ Razprava *De nostri temporis ratione* je prevedena iz latinščine po latinsko-italijanski izdaji Giambattista Vico: *Il metodo degli studi del nostro tempo* (uredil Biagio Loré), La nuova Italia Editrice, Scandicci, Firenca 1993.

Od druge polovice 16. stoletja je *ratio* na področju pedagogike postal tehnični izraz za metodo. Drugi razlog za prevajanje *ratio* kot "metoda" je, da ima Vico v svojem govoru neprestano pred očmi prvi del Descartesovega *Discours de la méthode* (*Razprava o metodi*, sl. prevod B. Furlana; Slovenska matica, 1957), ki mu korak za korakom sledi in ob njem gradi svojo drugačno in včasih nasprotno spoznavno teorijo.

² Vico ima v mislih *De dignitate et augmentis scientiarum* (*O vrednosti in napredku znanosti*, 1623), ki je v dobršni meri latinski prevod prvih dveh knjig *The Advancement of Learning* (*O napredku znanosti*, 1605). Poleg Grotiusa, Tacita in Platona je Francis Bacon eden od Vicovih najljubših avtorjev.

Verulamski je na znanstvenem področju počel to, kar mogočnejši največjih imperijev počnejo v državnih zadevah; ko dosežejo največjo oblast nad človeškim rodом, so v skušnjavi, da bi zapravljali svoja velika sredstva v boju s samo naravo: da bi s skalami zasipavali morja, z ladjami zavzemali gore in se brezuspešno lotevali drugih reči, ki jih narava preprečuje. Seveda je vse, kar je človeku dano vedeti, omejeno in nepopolno, kot je omejen in nepopoln človek sam.

Če bi primerjali naš čas z antičnim in bi na obeh straneh hoteli koristi in slabosti znanosti, bi bil verjetno pri nas in pri Starih rezultat enak. Odkrili smo namreč veliko takšnih stvari, ki so bile Starim popolnoma neznane, in Stari so poznali mnogo tega, kar je nam povsem neznano; mi imamo precej možnosti, da se izpopolnimo v neki določeni veji znanosti, a tudi oni so jih imeli veliko za kako drugo vejo znanosti. Stari so vse svoje zmožnosti posvečali gojenju tistih umetnosti, ki jih mi skoraj zanemarjamo, mi pa se ukvarjamo s tistimi umetnostmi, ki so jih oni povsem prezirali. Mnoge vede so primerno združili, mi pa smo jih ločili; nekaj tistih, ki so jih neprimerno obravnavali ločene, smo združili. Naposled jih je nemalo celo spremenilo obliko in ime.

Prav te stvari, plemeniti mladeniči, mi ponujajo predmet pričujoče razprave: Katera metoda študijev je pravilnejša in boljša, naša ali antična?³ V tej obravnavi bomo navedli primere za prednosti in slabosti enih in drugih: videli bomo, katerim slabostim naše metode se lahko izognemo in na kakšen način, za tiste, ki se jim ni moč izogniti, pa bomo navedli, katere antične slabosti jih lahko odtehtajo.

Če se ne motim, je predmet razprave nov, vendar ga je tako potrebno poznati, da se čudim, da je nov. Moj namen ni toliko grajati slabosti naše ali antične študijske metode, kot primerjati prednosti obeh obdobij, in če boste to imeli na umu, mi boste omogočili, da se izognem zameri. Če na enem področju veste več kot Stari, je v vašem interesu, da ne bi na drugem vedeli manj, ampak da bi imeli metodo, s pomočjo katere lahko v celoti gledano odkrijete več kot Stari, in da bi neprizadeto prenesli tiste slabosti naše študijske metode, ki se jim ni moč izogniti, zavedajoč se pri tem slabih strani antične metode.

Da bi lažje povsem doumeli vprašanje, ki se ga lotevam, morate upoštevati, da ne primerjam antičnih znanosti in umetnosti z našimi, ampak razpravljam o tem, v katerem pogledu

³ Vicova razprava je integralen del *querelle des anciens et des modernes*, ki je bila v 17. in 18. stoletju živa zlasti v Franciji. Iz nje se je razvila debata med zagovorniki scientizma in humanizma, rezultat katere je bil pojav ideje napredka. Zagon sporu med zagovorniki Starih in Modernih je dal Ch. Perrault z obsežnim delom *Parallele des anciens et des modernes* (1688), daleč najbolj znana razprava v tem sporu pa je delo Fontenella *Digression des anciens et des Modernes* (1688).

naša metoda študijev prekaša antično, v katerem antična metoda prekaša našo in na kakšen način je moč slednje popraviti. V ta namen je treba nove znanosti in umetnosti, če že ne ločiti, pa vsaj razlikovati od novih orodij in pripomočkov spoznavanja. Prva so namreč predmet študijev, drugi so njihova metoda, ki je predmet naše razprave.

Zdi se, da je vsaka metoda študijev obsežena v trojem: orodjih, pripomočkih in cilju.

Orodja vsebujejo red: če se namreč kdo, ki je izobražen, pripravlja na učenje neke znanosti in umetnosti, k temu pristopi pravilno in urejeno. Prva so orodja, spremljajo jih pripomočki, cilj pa, čeprav pride na koncu, morajo študentje imeti pred očmi od začetka in ves čas med študijem. Našo razpravo bomo razporedili na enak način, tako da bomo najprej razpravljali o orodjih in zatem o pripomočkih naše metode študijev. Kar zadeva cilj, ta je, kakor kri, ki se razliva po celem telesu, navzoč v vsej metodi; in kot kroženje krvi opazujemo tam, kjer so žile občutljivejše, tako bomo o cilju naše študijske metode razpravljali tam, kjer se ta najjasneje kaže.

Nekatera nova orodja znanosti so sama znanosti, druga so umetnosti, tretja so samo proizvodi umetnosti ali narave.

Skupno orodje vseh znanosti in umetnosti je nova kritika⁴, orodje geometrije je analiza⁵, orodja fizike so taista geometrija, geometrična metoda in morda še nova mehanika. Orodja medicine sta kemija in iz nje nastala farmakologija, orodje anatomije je mikroskop, astronomije teleskop, geografije kompas.

Med nove pripomočke prištevam učbenike o različnih predmetih, ki so jih v antiki prepuščali praktični modrosti⁶, obilico

⁴ Z "nova kritika" ali kar "kritika" Vico označuje Descartesov nauk o obči metodi spoznavanja: "Z metodo pa razumem pravila, ki so gotova, preprosta in taka, da ne bo nihče, ki se jih bo natančno držal, imel neresnice za resnico, marveč bo – brez jalovega tratenja umskih sil – postopoma množil svoje znanje in naposled dospel do resničnega spoznanja vsega, česar je zmožen." (*Regulae ad directionem ingenii*, 4. regula; slov. prevod *Pravila kako naravnati umske zmožnosti*, SM, 1957, str. 116-117.)

⁵ Vico je "analizo" uporabljal v dveh pomenih, ki oba sledita Descartesovi rabi. V tem primeru je mišljena matematična analiza, to je uporaba algebričnih metod v geometriji, za razmah in aplikacijo katere je Descartes zelo zaslužen. Drugod je izraz uporabljen v širšem, metodološkem pomenu in označuje logično spoznavni postopek redukcije sestavljenega na njegove dele, kar je tudi vsebina drugega Descartesovega pravila v *Razpravi* "Sleherni problem, ki ga bom raziskoval, bom razdelil na toliko delov, kolikor je mogoče in kolikor je potrebno, da se reši kar najbolj skladno." (*Razprava o metodi*, ib., str. 46.)

⁶ Praktična modrost (*prudentia*), ki jo Vico razume po Ciceronovem zgledu in jo postavlja nasproti Descartesovi kritični metodi, je eden izmed pomenko najbolj bogatih izrazov v Vicovem besednjaku. Grobo jo lahko označimo za neposredno intuitivno, praktično empirično držo, ki je ni mogoče podrediti racionalni disciplini.

odličnih zgledov, tiskarske črke in univerzitetne ustanove. Edini cilj vseh študijev, ki ga danes imamo pred očmi, ga edinega častimo in ga edinega vsi slavijo, je Resnica. Če upoštevate lahko, korist ali vrednosti vseh teh stvari, se vam bo naša študijska metoda brez dvoma zdela pravilnejša in boljša od antične.

2. PREDNOSTI NAŠE ŠTUDIJSKE METODE, KI NASTANEJO IZ ORODIJ ZNANOSTI

Kritika nam posreduje prvo resnico, o kateri si lahko gotov tudi, če dvomiš, in za katero velja mnenje, da je bila z njeno pomočjo dokončno premagana nova Akademija.⁷ Analiza je s čudežno lahko metode razrešila geometrične probleme, ki so bili za Stare nerazrešljivi. Tudi Stari so geometrijo in mehaniko uporabljali kot orodji fizike, a ne vedno, mi pa ju uporabljamo vedno in v izboljšani obliki.

Ugotavljanje, ali je geometrija zaradi analize razvitejša in ali ima mehanika nov značaj, ni predmet naše razprave. Mojstri raziskovanja res uporabljajo metodo, izboljšano z novimi in domiselnimi odkritji; da ne bi kdaj na temačni poti narave ostali na cedilu, so v fiziko vpeljali geometrično metodo in z njo privezani kot z Ariadnino nitjo gredo po načrtani poti do konca, ne kot fiziki, ki napredujejo tipaje, temveč kot arhitekti neke velikkanske stvaritve opisujejo vzroke, s pomočjo katerih je najboljši in najvišji Bog zgradil ta občudovanja vredni stroj sveta.

Kako zelo je k medicini prispevala kemija, Starim povsem neznana! S pomočjo podobnosti kemičnih pojavov lahko medicina o številnih funkcijah in boleznih človeškega telesa ne le ugiba, temveč jih razločno uzre. Seveda so si Stari želeli njenega poganjka, farmakologije: nam se je njihova želja izpolnila. Nekateri so kemijo vnesli tudi v fiziko, nekateri drugi so vpeljali mehaniko v medicino. Kemijska fizika skoraj ročno izdeluje nekatere meteorje in druga dela narave, mehanska medicina s pomočjo gibanja strojev opisuje in zdravi bolezni človeškega telesa.

Anatomija, poleg kroženja krvi, živčnih končičev in brezštevilnih sokov, vodov in žil človeškega telesa, v čemer že prekaša antično znanje, s pomočjo mikroskopa osvetli opis na tisoče žlez, majhnih delov drobovja, rastlin, sviloprejk, žuželk, predvsem pa opis oplojenega jajčeca, da bi mogli pozorno spremljati pojav razmnoževanja, česar vsega oči Starih niso videle.

Astronomija s pomočjo teleskopa opazuje nova ozvezdja, mnoge in spremenljive sončne madeže in nepravilne mene pla-

⁷ Mišljena jo skepticistična faza Platonove Akademije, ki jo predstavlja Karnead. S "prvo resnico" pa Vico misli Descartesov *cogito*, ki naj bi dokončno izkoreninil skepticizem in empirizem.

netov; ta odkritja so razkrila več napak v ptolemejskem sistemu. Stari so negotovo kot preroki slutili, da so onstran Oceana druge dežele, a mi smo jih odkrili s pomočjo navtičnega kompasa, in koliko je zaradi tega zaslovela geografija! Kdo bi verjel, da danes ljudje zemeljske oble ne obidejo le v istem času kot Sonce, ampak ga lahko v njegovi poti prehitijo in za to potrošijo manj časa, kot ga porabi Sonce, da dovrši svojo pot.⁸

S koliko, kako velikimi in kako čudovitimi iznajdbami je človeško družbo obogatila mehanika, ki sta jo razširili fizika in geometrija po metodi, s katero ju poučujejo danes!

Z gotovostjo je mogoče reči, da iz teh treh znanosti izvira sodobna umetnost bojevanja, ki je toliko presegla antično, da bi spričo naše tehnike utrjevanja in obleganja mest Minerva zaničevala svojo atensko utrdbo in bi Jupiter zasmehoval svojo topo in neučinkovito trizobo strelo.

Takšna so znanstvena orodja, ki so nam na voljo, zdaj pa poglejmo, kakšni so študijski pripomočki.

O mnogih predmetih, ki so nekoč bili prepuščeni edino praktični modrosti, so napisani učbeniki⁹, zlasti za pravo Stari niso mogli napisati takšnega dela in so nad tem obupali.

Poleg tega se ponašamo z neskončno množico najboljših zgledov v pesništvu, govorništvu, slikarstvu, kiparstvu in drugih umetnostih, ki temeljijo na posnemanju in po vzoru katerih lahko naši umetniki pravilneje in lažje posnemajo odlično naravo.

Po zaslugi tiskarskih črk je vse polno knjig, zato je pri nas tako veliko število ljudi, ki se ne spoznajo le na tega ali onega pisatelja, temveč so pravi izvedenci za mnoga raznovrstna in skoraj brezštevila čtiva.

Naposled imamo univerze za študije, ustanovljene za znanosti in umetnosti vseh vrst, ki izpopolnjujejo človekov razum, duha in jezik. Tudi vsi ti humanistični študiji so danes usmerjeni k enemu cilju, k resnici. Toda, če bi jo začel hvaliti, bi vzbudil začudenje, kdo je namreč že kdaj grajal resnico.

Postavimo prednosti naše metode študijev na preizkušnjo in preglejmo, ali je brez katerih dobrih lastnosti, ki jih je imela

⁸ Vico trdi, da je v njegovem času plovba okoli sveta trajala manj kot eno leto, čas, ki ga potrebuje Sonce, da opravi svojo navidezno pot okoli Zemlje. Mesto ne dokazuje Vicovega geocentričnega prepričanja, saj argumentira s stališča Starih, med katerimi je bil geocentrizem splošno razširjen.

⁹ Vico ima v mislih učbenike, ki so temeljili na splošnih predpisih, kako reševati posamezna vprašanja. Naš Neapeljčan pronicljivo postavlja tezo, da takšni priročniki tako kot analitično matematični postopki koreninijo v redukciji kompleksnosti, ki označuje imanentno težnjo scientistično organizirane vednosti. Takšno predpisovanje v vzgojnem času učenja je zanj pedagoški ekvivalent vloge, ki jo ima analiza v znanstveno raziskovalnem delu.

antična metoda, in ali ima slabe lastnosti, ki jih antična ni imela. Preiščimo, ali se je moč in na kakšen način izogniti slabostim naše metode in obenem doseči dobre strani antične metode; ko se slabostim ni moč izogniti, se vprašajmo, s katerimi slabostmi antične metode se lahko odtehtajo.

3. SLABOSTI NOVE KRITIKE

Kar zadeva znanstvena orodja, se študiji danes začenjajo s kritiko, ki, da bi iz svoje prve resnice izločila ne le vse lažno, temveč tudi vsak sum lažnosti, zahteva, naj so, enako kot lažne, iz duha pregnane drugotne resnice in vse, kar je verjetno.

Vendar je to neprimerno, kajti obči čut¹⁰ je ta, ki ga je treba v mladeničih izoblikovati čim prej, da ne bi, ko odrastejo, ob težavah, ki jih postavlja življenje, izbruhnila njihova čudaštva in nesramnosti. Kot izvira znanost iz resničnega in zmota iz lažnega, tako nastane obči čut iz verjetnega. Verjetno je namreč kot sredina med resničnim in lažnim, saj je tisto, kar je skoraj večinoma res, poredkoma lažno. Zato obstaja bojazen, da bi naša kritika zadušila obči čut v trenutku, ko bi ga bilo treba pri mladeničih najbolj vzgajati. Poleg tega je obči čut pravilo tako vse praktične modrosti kot tudi govorništvu; pogosto se namreč govorniki bolj naprezajo pri obravnavi zadeve, ki je resnična, če ni na njej nič verjetnega, kot z lažno, ki daje neko podlago prepričljivosti. Odtod nevarnost, da bi naša kritika mladeniče naredila manj primerne za govornišvo.

Poleg tega naši kritiki postavljajo svojo prvo resnico pred vse telesne podobe, izven njih in nadnje, vendar jo predpisujejo mladeničem, ki so še nezreli in zeleni. Kot starost namreč odlikuje razum, tako je moč mladosti v domišljiji, ki so jo vedno imeli za najlepše znamenje prihodnje nadarjenosti in se je zato v otrocih nikakor ne sme zatreti.

Nujno je treba tudi pri otrocih gojiti spomin, ki je pri njih, če že ne isto kot domišljija, pa skoraj isto, saj se ne odlikujejo z nobeno drugo sposobnostjo duha. Prav tako se nikakor ne sme oslabiti njihova nadarjenost za umetnosti, kot so slikarstvo, pesništvo, govornišvo in pravo, pri katerih je pomembna domišljija ali spomin ali kar oboje, ovirati jih ne sme niti kritika, ki je za nas skupno orodje vseh znanosti in umetnosti. Stari so

¹⁰ Latinski izraz je *sensus communis*, ki ga Vico uporablja kot nasprotje kartezijanske "zdrave pameti" (*bon sens*, *bona mens*). Medtem ko je za Descartesa *bon sens* v osnovi izenačen z razumom in je sposobnost razlikovanja resnice od neresnice, je Vicov obči čut zgodovinska usedlina človeškega mišljenja, ki ne korenini le v abstraktnosti razuma, ampak v totaliteti človeškega, ki v živi besedi združuje tako racionalne kot neracionalne prvine.

se tem pomanjkljivostim ognili: skoraj za vse izmed njih je bila geometrija logika za dečke. Posnemali so namreč zdravnike, ki se oprejo tja, kamor se nagiba narava, in so otroke poučevali znanost, ki je ni mogoče pravilno doumeti brez ostrega naprežanja v oblikovanju podob, da bi jih na ta način postopoma, glede na starostne sposobnosti, blago privajali na sklepanje, ne da bi storili silo naravi.

Danes slavijo samo kritiko, ne le da topika¹¹ kritiki ni predhodna, temveč je povsem zanemarjena. In tudi to je slabo, kajti kot je odkrivanje dokaznih razlogov po naravi pred presojo o njihovi resničnosti, tako je topiko treba poučevati pred kritiko. Toda naši jo dajejo na stran in mislijo, da je neuporabna; da bi bili ljudje kritični, zadostuje, pravijo, da se nečesa naučijo in odkrijejo, ali je v tem kaj resnice; verjetnosti, ki jo obkrožajo, bodo, čeprav nepoučeni o topiki, razbrali tako, da bodo uporabili isto pravilo resničnega.

Toda kdo je vendar lahko gotov tega, da je vse upošteval? Odtod izvira ta najvišja in redka odlika govora, zaradi katere ga imenujemo "poln", ki ne pusti nič nedotaknjene, ničesar, kar ne bi bilo pritegnjeno v razpravo, ničesar, kar bi si poslušalci utegnili zaželeli.

Narava je namreč negotova, zato je poglobitni, celo edini cilj umetnosti zagotovilo, da smo storili prav; kritika je umetnost resničnega govora, topika je umetnost bogatega govora.

Izurjeni v topiki ali nauku iskanja srednjega termina (sholasitiki pravijo srednji termin *medium* tistemu, čemur Latinci pravijo dokazni razlog *argumentum*) pridobijo sposobnost, da takoj ugledajo vse prepričljivo v nekem obravnavanem predmetu ali

¹¹ V Aristotelov *Organon* je vključenih 8 knjig *Topike*, ki razpravljajo o metodi, da iz verjetnih premis izpeljemo sklepe o vsakem postavljenem problemu. V *Topiki* je za Aristotela *tópos* "kakršnokoli logično pravilo, ki upraviči določeno vrsto trditve, prediciranja, atribucije in hkrati spoznanja, ki pove, v kateri smeri naj iščemo odgovor na določen problem" (V. Kalan: *Dialektika in metafizika pri Aristotelu*, MK, 1981, str. 59). Aristotel o topiki spregovori tudi v *Retoriki*, kjer je pomen bližji praktični filozofiji. R. Barthes (*Retorika Starih*, SH 1990, str. 73 in nasl.) govori o treh pomenih topike: 1. metoda (zlasti kot predmet Aristotelove *Topike*), 2. mreža praznih oblik, skozi katere spustimo material, ki bi ga radi spremenili v prepričljiv govor, 3. zaloga popolnjenih *ready made* oblik, ki jih lahko vstavimo v govor o katerikoli stvari. Drugi in tretji pomen sta imela pomembno mesto v zgodovini retorike. Razlika med njima postane dvoumna v izrazu "obči kraji" (*tópoi koinoí, loci communes*), ki so lahko bodisi prazne oblike, skupne vsem argumentom, bodisi – in v današnji rabi pogostejše – oguljene puhlice, torej *tópos* tako v drugem kot v tretjem pomenu. Slednji je daleč od tega, kar je razvijal Aristotel. Descartesovo nasprotovanje retoriki je znano: "Kdor ima na voljo večjo silo umovanja in zna svoje misli bolje razporejati, da jih prikazuje jasno in razumljivo, je zmeraj tudi najbolj sposoben, da prepriča druge, pa čeprav bi se še tako nepravilno izražal in se nikoli ne učil retorike." (*Razprava o metodi*, ib. str. 36.)

vprašanju, saj so jim, podobno kot bi preleteli črke v pisavi, znani vsi toposi dokazovanja. Tisti, ki te sposobnosti niso pridobili, si komaj zaslužijo, da bi jih imenovali govornike, saj je njihova naloga zlasti, da v perečih primerih, ki ne dopuščajo obotavljivosti in odlaganja (kar se pogosto dogaja na naših sodiščih pri kazenskih tožbah, v katerih se izkaže pravo govorništvo), lahko nudijo takojšnjo podporo obtoženim, ki so jim za svoj zagovor dali na voljo le nekaj ur. Nasprotno, ko so naši kritiki soočeni s čim dvomljivim, odgovorijo: "Dopusti, da o tem premislim." Poleg tega je govorništvo v celoti stvar, ki se razvija med nami in poslušalci, in mi moramo svoj govor prilagoditi njihovim prepričanjem; po naravi je tako, da mnenje tistih, ki jih ne ganejo najmočnejši razlogi, često omaje kak malenkosten dokaz. Če naj bo govornik prepričan, da se je dotaknil duš vseh poslušalcev, se mora dotakniti vseh toposov obravnavanega predmeta. Zato neupravičeno grajajo Cicerona, da je govoril mnogo nepomembnega, namreč prav zaradi teh nepomembnosti je vladal na sodišču, pred senatom in, kar je najpomembnejše, na skupščinah, in je izstopal kot govornik, ki je najvrednejši veličastnosti rimskega imperija.

Kako pa je s tem, da se govornik, ki skrbi samo za resnico, zaplete v obravnavah, iz katerih se izvleče govornik, ki poleg tega skrbi tudi za verjetnost?

Mark Brut, ki ga je izobrazila naša ali skoraj naša kritika (bil je namreč stoik), je menil, da je treba Milona pred sodniki braniti s prošnjo za milost in da si je treba za oprostilno sodbo prizadevati tako na podlagi Milonovih velikih zaslug za republiko kot tudi zato, ker je odstranil Klodija, ki je bil zanjo najnevarnejša nadloga.

Toda Cicero, ki je bil izkušen v topiki, je ocenil, da v teh okoliščinah ni varno takega obdolženca zaupati prizanesljivosti sodnikov, in je zagovor zasnoval na domnevanju; če bi ga zagovarjal, kot si je zastavil,¹² bi bil Milo, kot je sam izjavljal, v tej sodbi gotovo oproščen.

Kjub temu Antoine Arnauld¹³, ki je vsekakor zelo učen mož, topiko zaničuje in misli, da ni uporabna.

Komu naj verjamemo, Arnauldu, ki topiko zavrača, ali Cicero, ki zatrjuje in izrecno priznava, da je ravno topika povzdig-

¹² Cicero je prijatelja Milona zares zagovarjal, a to je bil eden izmed njegovih redkih porazov pred sodiščem. Poročajo, da je Cicero Milona neprepričljivo zagovarjal, ker je videl Klodijeve pristaše, ki so grozili z orožjem. Ko je Milo bil obsojen in v pregnanstvu, je Cicero govor izdal v predelani obliki. Milo je menil, da bi bil lahko s tem govorom oproščen.

¹³ Antoine Arnauld je pripadal skupnosti Port-Royala in bil najprodornejši um janzenističnega gibanja. Skupaj s Pierrom Nicoleom je avtor znamenite *Logique ou l'Art de penser* (1662), ki je skupaj z *Grammaire générale et raisonnée* temeljno delo za to, kar je N. Chomsky v istoimenskem delu imenoval "kartezijanska lingvistika".

nila njegovo govorništvo, o tem naj presodijo drugi; mi pa, da ne bi drugemu prepustili, kar smo prvemu odvzeli, recimo, da nam kritika omogoča govoriti resnično, topika pa govoriti bogato. Kakor so se nekdanji stoiki popolnoma posvečali kritiki in akademiki topiki, tako naši sodobniki uporabljajo suhoparen in deduktiven način govorjenja stoikov, aristoteliki pa uporabljajo različne in mnogovrstne načine govorjenja akademikov. Zelo učen sodobnik bi spis Pica della Mirandole ovrgetel z enim samim verižnim silogizmom, a Kajetan mu je odgovoril s stotimi.¹⁴

Zato lahko vselej opazimo, da so antične filozofske šole postale tem bogatejše, kolikor bolj so se oddaljile od te kritike. Stoiki, ki jim je bilo enako kot našim povšeči za merilo resnice postaviti razum, so bili izmed vseh najbolj nadrobni in malenkostni. Epikurejci, ki so za pravilo resnice izbrali čute, so se izražali preprosto in nekoliko bolj na široko. Nasprotno so antični akademiki, ki so sledili Sokratu, ki je zatrjeval, da ne ve ničesar razen tega, da je sam neveden, govorili preobloženo in z mnogimi okraski; novi akademiki, ki so zatrjevali, da ne vedo niti tega, da ne vedo ničesar, so kipeli kot hudourniki in bili gosti kot sneg.

Stoiki in epikurejci so podpirali eno samo stran v razpravi, Platon se je nagibal k eni ali drugi glede na to, katera je bila videti verjetnejša; Karnead pa se je lahko zavzemal za eno ali drugo nasprotujočo si stran in je nekega dne zagovarjal obstoj pravičnosti, naslednjega dne pa to, da ne obstaja, vsakokrat z enako pomembnimi razlogi in z neverjetno močjo dokazovanja.

Vse to izvira iz tega, da je resnično samo eno, mnogo je verjetnega, a lažnega je neomejeno veliko. Zato sta obe metodi razpravljanja pomanjkljivi: metoda topikov je pomanjkljiva, ker često sprejmejo lažno, pomanjkljivost metode kritikov je, da v razpravo ne pritegnejo niti verjetnega. Zato, da bi se izognili obema napakama, mislim, da je treba mladeniče poučevati v vseh znanostih in umetnostih v duhu celovitega razsojanja¹⁵, da

¹⁴ Po dvojni primerjavi med stoiki in modernimi na eni in aristoteliki in akademiki ter sholastiki na drugi strani, v kateri prvi zastopajo negovanje kritike in njej primerne suhoparne načine izražanja, drugi pa topičen pristop, Vico svoje stališče podpre z anekdoto, v kateri nastopata še zelo mladi Pico della Mirandola (1463-1494) in kardinal Kajetan (1468-1534). Mladi filozof je objavil *Conclusiones philosophiae, cabalisticae et theologiae* (1486), v katerih je v obliki silogizmov predstavil devetsto tez, za katere je trdil, da jih lahko brani pred vsakim. Objava je zbudila dvome med visokimi cerkvenimi dostojanstveniki, ki so tomistu Kajetanu naložili, naj jih ovrže. Kajetan je proti della Mirandali zagnal sto silogizmov. Sodobni "kritik", meni Vico, bi devetsto silogizmov della Mirandole mogel združiti v en sam verižni silogizem, tj. v niz silogizmov z enim sklepom.

¹⁵ Vicov latinski izraz je "*integrum iudicium*", ki ga A. Corsano v svoji izdaji *De ratione* komentira kot razsojanje, "ki ni utemeljeno le v racionalnem uvidu, ampak zlasti v harmoničnem in neokrnjenem razvoju vseh sposobnosti mladega gojenca". *Integrum iudicium* je potemtakem povsem skladen s humanistično določitvijo cilja vzgojnega procesa.

bi na ta način obogatili njihovo poznavanje krajev topike, hkrati pa okrepili njihov občut za praktično modrost in govorništvo ter utrdili njihovo domišljijo in spomin, ki sta pomembna za umetnosti, katerih odlika sta ti duševni sposobnosti. Šele nato naj se učijo kritike, tedaj naj o tem, kar so se naučili, celovito razsojajo in se urijo v razpravljanju za to ali ono stran.

Na ta način bi si namreč pridobili občutek za resnico v znanostih, bili preudarni v praktičnih zadevah, bili dobri govorniki, imeli razvito domišljijo za pesništvo in slikarstvo in imeli dober spomin za pravoznanstvo. Poleg tega bi bilo s tem poskrbljeno, da ne bi postali domišljivi kot oni, ki o stvareh razpravljajo že medtem, ko se jih učijo, niti popačeno pobožni kot oni, ki nimajo za resnično nič drugega kot to, kar je povedal učitelj. Zdi se mi, da so nas v tem Stari prekašali; pitagorejci so namreč molčali celih pet let in v tem času so v zagovor tega, kar so slišali, navajali samo pričevanje učitelja: *"Ipse dixit."* Na splošno je bila naloga začetnikov v filozofiji poslušati, zato so jih primerno poimenovali "poslušalci".

Čeprav sam Arnauld to študijsko metodo izrecno odklanja, jo vendar dejansko potrjuje in uporablja: v svoji Logiki¹⁶ navaja najbolj zaprašene primere vseh mogočih ved, ki jih poslušalec komaj lahko dojame brez velikega napora in govorniške spretnosti učiteljev, če poprej ne pozna znanosti in umetnosti, iz katerih izhajajo.

Če logiko poučujemo nazadnje, se poleg omenjenih izognemo tudi pomanjkljivosti Arnaulda, ki sicer navaja koristne, a komaj razumljive primere, in pomanjkljivosti aristotelikov, ki navajajo razumljive, vendar neuporabne primere.

4. SLABOSTI UPORABE GEOMETRIČNE METODE V FIZIKI

Kar zadeva geometrično metodo, ki so jo naši prenesli v fiziko, je treba ugotoviti, ali ta prenos ne privede do nevšečnosti, namreč da ne moreš zanikati ničesar, kar spada k metodi, ne da bi s tem omajal njeno osnovno načelo samo, kar nujno potegne za seboj izbiro med tremi možnostmi: tovrstno fiziko lahko pozabiš in usmeriš duha k opazovanju vesolja, če pa hočeš takšno fiziko izpovedovati, ti ne preostane drugega, kot da jo bodisi s pomočjo kakšne nove metode preurediš, bodisi da razložiš vsak nov pojav kot nasledek te fizike.

Zato se zdi, da so fiziki našega časa podobni tistim, ki so jim starši zapustili hišo, v kateri si ni moč zaželeli nič sijajnejšega ali udobnejšega, tako da jim ne preostane drugega, kot da pre-

¹⁶ V že omenjeni (gl. op. 13) *Logique ou l'Art de penser* (1662).

stavljajo veliko pohištvo ali da jo s kakim drobnim kosom okrasijo po modnem okusu časa.

Toda učenjaki pravijo, da je prav ta fizika, kakršno učijo po geometrični metodi, narava sama in da bi to fiziko odkril, kjerkoli bi se lotil zrenja vesolja. Zato mislijo, da moramo biti hvaležni avtorjem, ki so nas razbremenili težavne naloge nadaljnjega raziskovanja narave in nam zapustili te velike in dobro zgrajene hiše. Če je narava res nujno takšna, naj bodo zahvaljeni, toda če je urejena drugače, če je eno samo pravilo gibanja napačno (da ne omenjam tega, da se je ne samo za eno pravilo že izkazalo, da je napačno), potem naj le pazijo in spet pazijo, da narave ne bi obravnavali kot docela znane in da ne bi nevarno zapostavljali hišnih temeljev, medtem ko bi skrbeli za hišno streho.

Oh, poslušalci, ne varajmo in ne pustimo se prevarati: kot so te metode ali verižni silogizmi v geometriji¹⁷ najbolj pravilne poti in metode dokazovanja, tako pri stvari, ki ne prenese dokaza, postanejo predmet ugovorov, naravnanih proti napačnim in varljivim vrstam argumetiranja – v tem smislu so antične filozofske šole nasprotovale stoikom, ki so v svojih razpravah uporabljali to orožje. Do današnjega dne se je ohranil sloves o tem, kako je Stare kot zelo nevarna ustražovala Hrizipova logika.¹⁸

Zaradi tega so fizikalne zakonitosti, ki so jih s pomočjo in v imenu geometrične metode razgrnili kot resnične, le verjetne in prejmejo iz geometrije metodo, dokaza pa ne. Kar sodi k geometriji, lahko dokažemo, ker to lahko tudi naredimo; če bi lahko dokazali to, kar sodi k fiziki, bi to, kar smo dokazali, tudi naredili.¹⁹ Samo v najboljšem in najvišjem Bogu so resnične oblike stvari, ki tvorijo njihovo naravo. Posvetimo se torej fiziki kot filozofi, da bi dobro oblikovali duha in v tem prekosili Stare, ki so te študije gojili, da bi brezbožno tekmovali z bogovi v sreči.²⁰ Mi jih moramo gojiti zato, da bi ukrotili človeškega duha. Sledimo resnici, po kateri tako hrepenimo, toda ko je ne najdemo,

¹⁷ Spet je v ozadju Descartes, ki v *Razpravi o metodi* govori o "dolgi verigi umovanj, od katerih je vsako zase enostavno in lahko in ki rabijo navadno samo geometrom, da izvedejo celo najtežje dokaze" (*Razprava o metodi*, ib., str. 47).

¹⁸ Hrizip je stoiški filozof iz 3. stoletja p. n. št. V Vicovi *Autobiografiji* Hrizip postane simbol dokazne rigoroznosti, ki meji na fanatizem.

¹⁹ Vsi poznavalci se strinjajo, da je to mesto prva ubeseditev načela *verum-factum* v Vicovih delih. Načelo *verum-factum* trdi, da je človeku dana možnost spoznavanja samo tega, kar je naredil s svojimi lastnimi močmi, ker lahko te ustvarjalne moči aktivira, da bi to, kar je naredil, tudi spoznal. Vico je v *Scienza nuova* (*Nova znanost*; prva verzija je bila objavljena l. 1725), svojem najzrelejšem delu, to načelo prenesel na področje zgodovine in ga združil s prepričanjem, da je zgodovina delo ljudi, ne le njihovega intelekta, temveč tudi njihove imaginacije.

²⁰ Opredelitev kaže na epikurejce.

naj nas samo to hrepenenje za roko privede do najboljšega in najvišjega Boga, ki je edini pot in resnica.

Dalje geometrična metoda fizikalnim razpravam prepoveduje umetelno obliko, kot da bi bile geometrična dokazovanja, in jim nalaga zelo strogo obliko. Zato je moč opaziti, da vsi sodobni fiziki uporabljajo strog in natančen način izražanja. In ker ta fizika, tako med njenim učenjem kot tedaj, ko je že naučena, vedno sklepa iz bližnjega na bližnje, v poslušalcih zatre tisto njihovo zmožnost, ki je lastna filozofom, namreč da v stvareh, ki so daleč narazen in različne med seboj, vidijo razmerja podobnosti; vemo, da je to vir in načelo vsake ostroumne in umetelne oblike izražanja.

Vendar pretanjenost ni isto kot ostroumnost, pretanjeno je iz ene črte, ostroumno iz dveh.²¹ V ostroumnem govoru pripade prvo mesto metafori, ki je najiminenitnejša lepota in najodličnejši okras vsakega umetelnega govora. Še en razlog je, zaradi katerega so tisti, ki so navajeni na geometrični način razpravljanja, manj primerni za govorništvo. Govorništvo je najbolj primerno za neveselo množico, ker neizobraženi ljudje zelo težko razumejo tiste dolge verige dokazovanj, še posebej ko "beseda nepreklicno leti"²², in tudi če utegnejo razumeti, se jih ne sme izčrpavati s takšnim umskim naporom.

Zato je v pričo njih treba uporabljati tisto svobodno in obširno obliko govorjenja, pri kateri govornik lahko zdaj dokazuje, zdaj se oddalji od predmeta, zdaj se spet vrne k njemu, kar je povedal bolj robato, lahko omili in razširi, kar je samo nakazal; pri isti stvari naj se pomudi enkrat z eno, drugič z drugo govorniško figuro, da bi poslušalec tisto, ki se mu je najgloblje vtisnila v dušo, odnesel s seboj.

In nazadnje, fiziki začenjajo svojo metodo s prvimi resnicami, medtem ko dober govornik izpusti to, kar vsi priznavajo; pač pa tedaj, ko spregovori o drugotnih resnicah, poslušalce neopazno opomni o prvih tako, da se poslušalcem zdi, da so argumentacije, ki jih razvija, v resnici njihove. Na tak način govornik najprej spodbudi razum, da bi potem ganil dušo. To se zgodi zato, ker ena sama oblika, četudi najlepša, ne ugaja vsem, toda zelo dober govornik razveseli vsakogar. To so pomanjkljivosti geometrične metode, vpeljane v fizikalne razprave; o tem, kako se jim izognemo, smo nekaj že povedali tam, kjer smo spregovorili, kako se izogniti slabostim kritike, preostalo bomo povedali kmalu.

²¹ Gre za primerjavo pretanjenega govora in "tankosti" črte na eni strani in ostroumnega, metaforičnega govora z ostrim kotom na drugi strani.

²² Horacij: Pisma I, 18, 71.

7. SLABOSTI NAŠE METODE ŠTUDIJEV V MORALNOPOLITIČNI VEDI IN GOVORNIŠTVU, KI IZVIRAJO IZ NJENEGA CILJA

Toda največja slabost naše študijske metode je v tem, da, medtem ko se zelo vneto posvečamo naravoslovju, morale ne cenimo toliko, zlasti ne tistega njenega dela, ki govori o naravnih nagnjenjih človeškega duha in o njegovih strasteh v razmerju do javnega življenja (*vita civilis*) in govorništva, o značilnostih vrlin in slabosti, o dobrem in slabem ravnanju, o vedenjskih slogih vsakogar glede na njegovo starost, spol, stan in premožnost, pripadnost rodu, državi in glede na umetnost dostojanstvenega vedenja, najtežjo izmed vseh, zaradi česar je tako častitljiva in izvrstna veda o državi pri nas skoraj zapuščena in neobdelana.

Ker je danes cilj študijev en sam, resnica, se usmerjamo k raziskovanju narave, ker se zdi gotova, in ne raziskujemo človeške narave, ker je zaradi svobodne volje negotova. Toda ta metoda študijev povzroča mladeničem težave, zaradi katerih se kasneje ne znajo pametno vključiti v javno življenje, niti niso svojih govorov zmožni obarvati s poznavanjem nra in jih podžgati s strastmi.

Kar se tiče pametnega ravnanja v civilnem življenju, človeškim zadevam v njem gospodujeta priložnost in izbira, ki sta zelo negotovi, in ker ju največkrat vodita pretvarjanje in prikrivanje, ki sta nadvse varljiva, tisti, ki skrbijo le za resnico, s težavo uporabljajo sredstva in še težje dosežejo cilje. Ker jih lastni nameni razočarajo in tuji prevarajo, mladi najpogosteje odnehajo.

Življenjske zadeve presojava glede na vplivnost in posledice stvari, ki jih imenujemo okoliščine, med katerimi so mnoge tuje ali nepomembne, nekatere so često popačene in kdaj tudi nasprotne svojemu namenu. Zaradi vsega tega človeških zadev ni moč presojati v skladu s tem premočrtnim pravilom razuma, ampak ga je treba uskladiti z onim gibkim lezboškim pravilom, ki ne naravna teles po sebi, pač pa samega sebe prilagaja telesom.²³

Prav v tem se znanost razlikuje od praktične modrosti: tisti, ki se odlikujejo v znanosti, iz enega vzroka izpeljejo kar največ učinkov v nra, a po svoji praktični modrosti izstopajo oni, ki za en dogodek odkrivajo kar največ vzrokov in postavljajo domneve o tem, kateri je pravi.

To se dogaja, ker znanost zre najvišje resnice, modrost pa najnižje, iz česar lahko razlikujemo značilne poteze bedaka, neizobraženega premetenca, nespametnega izobraženca in modrijana. V vsakdanjem ravnanju bedaki niso pozorni niti na

²³ V Aristotelovi *Nikomahovi etiki* (V, 1137b) beremo: "Za nedoločene stvari je potrebno tudi nedoločeno merilo, ki ga uporabljajo pri gradnji hiš na Lesbosu: le-to ni togo, ampak se prilagaja obliki kamna. Tako se mora tudi odločitev prilagoditi dejanskemu stanju." (Sl. prevod K. Gantarja, CZ, 1964, str. 205.)

najvišje resnice niti na najnižje, neizobraženi premetenci posvečajo pozornost najnižjim resnicam, a ne vidijo prvih, nespametni izobraženci izpeljujejo iz najvišjih resnic najnižje, modrijani pa iz najnižjih najvišje. Toda splošne resnice so večne, posamezne pa se vsak hip spreminjajo v lažne; večne resnice so nad naravo, saj je v naravi vse gibljivo in spremenljivo.

Torej se dobro sklada z resničnim in si z njim deli moč in lastnosti. Zato bedak, ki resnice ne pozna niti v splošnem niti v posameznem, vedno plačuje davek za svojo predrznost. Neizobraženemu premetencu, ki dojame posamezne resnice in ne pozna splošnih, bo ista zvitost, ki mu danes koristi, jutri škodovala. Nespametni izobraženci, ki od splošnih resnic togo napredujejo naravnost k posamičnim, se zlomijo ob zapletenosti življenja. Toda modrijani, ki so tudi pri zavutih in negotovih poteh dejavnosti stalno naravnani na skladnost z večno resnico, uberejo pot okoli, kjer ne morejo napredovati premočrtno, in sprejmejo odločitve, ki se dolgoročno izkažejo za koristne, kolikor to dopušča narava.

Glede na to, kar smo povedali, ne ravnajo prav tisti, ki metodo razsojanja, ki jo uporablja znanost, prenašajo na področje praktičnih dejavnosti: sami vrednotijo vse v skladu z razumom, medtem ko ljudem, katerih dobršen del je bedakov, ne vlada pretehtana odločitev, ampak poželenje in naključje. Ljudje, ki so predani znanosti, presojujejo o stvareh, kakršne bi morale biti, vendar se te največkrat pripetijo na slepo. Ker niso nikoli gojili občega čuta, nikoli sledili verjetnemu in so zadovoljni z eno resnico, je zanje povsem nepomembno, kar ljudje na splošno menijo o tem, kar je v presoji, in tudi, ali se jim to tudi zdi resnično. Takšna drža se je štela za vredno ostre obsodbe ne samo pri zasebnikih, temveč tudi pri knezih in suverenih in je včasih povzročila veliko škode in hudega. Ko je francoski kralj Henrik III. dal sredi zbora generalnih stanov umoriti vojvodo Henrija de Guisa, zelo priljubljenega plemiča, ki mu je bila javno obljubljena zaščita, in čeprav so to dejanje podpirali pravični razlogi, ki pa niso bili jasno razvidni,²⁴ je kardinal Ludovico Madrucci, zelo izveden v državnih zadevah, ko je sporočilo o tem prišlo v Rim, dogodek označil s temi besedami: "Ni skrb vladarjev le, da so stvari resnične in pravične, ampak da so takšne tudi videti." Kako zelo modre so bile te resnične besede, so potrdile nesreče, ki so zatem prizadele kraljestvo Francije.

Rimljani, zelo modri v zadevah praktične modrosti, so se upravičeno spraševali, kaj je videti in tako so sodniki in senatorji svoje odločitve začenjali z besedama "videti je".

²⁴ Gre za epizodo iz francoske verske vojne. Henrik de Guise (1550-1588) se je boril na katoliški strani in bil eden od pripravjalcev pokola hugenotov na šentjernejsko noč in ustanovitelj Katoliške lige. Na račun njegove verske vneme je njegova slava kasneje tako zrasla, da je zasenčila kraljevo. Ker je skušal program Lige vsiliti kralju, ga je ta dal umoriti.

Torej, da sklenemo vse to: filozofi, ki so jih nekoč zaradi odličnega poznavanja najpomembnejšega imenovali "politični", po poimenovanju celote javnih zadev²⁵, so kasneje dobili ime po majhnem delu Aten in se imenovali peripatetiki in akademiki, po kraju, kjer so poučevali. Tedaj so vedo o logiki, naravi in morali prilagodili potrebam civilne praktične modrosti. Danes so se pri nas vrnili k antičnim fizikom.

Nekoč so poučevali trojno filozofijo tako, da je pospeševala govorništvo; dva največja govornika dveh najodličnejših jezikov, tako izhaja Demosten iz Likeja in Cicero iz Akademije. Danes poučujejo s tako metodo, da z njo izsušijo vire vsakega prepričljivega, bogatega, ostroumnega, umetelnega, jasnega, vzvišenega, značajnega in ognjevitnega govora in razum poslušalcev oblikujejo podobno kot:

"naša dekleta, ki nanje matere kričijo:
'Navzdol ramena! Prsi si tesno zveži,
da vitkejša boš videti postave!
In če katera bujnih je oblin,
se derejo nad njo: 'Ne jej preveč,
že zdaj si močna kakor športnica!'
Čprav jo je narava obdarila,
bi radi trsko naredili iz nje."²⁶

Na to, kar zadeva pametno ravnanje v javnem življenju, bi morda zelo učeni ljudje ugovarjali, da hočem dvorjane, ne filozofov, da mi ni mar za resnico in hočem slediti videzu, zatajiti vrlino v imenu njenega privida. Nikakor ne! Če že, bi želel, da so tudi na dvoru filozofi, pripravljeni skrbeti za resnico, kot se kaže, in slediti poštenju na način, ki ga vsi odobravajo.

Glede govorništva prav ti isti ljudje mislijo, da njihova študijska metoda ne samo nima nobene pomanjkljivosti, ampak zatrjujejo, da prinaša zelo veliko korist. "Koliko bolje je namreč," pravijo, "z resničnimi razlogi storiti duhu silo, ki je tesno združena z razumom in ki je od duha ni več mogoče ločiti, kot pa ga ukloniti tistim govorniškimi dražilom in ognjevitim zgovornostim, saj se povrne v prejšnje stanje, brž ko ta ugasnejo."

Toda, kaj storiti, če se govorništvo ne dotika le razumskega dela, ampak duše v celoti? Razum je moč ujeti s tankimi mrežami resničnega, medtem ko dušo uklonijo in ugrabijo le zajetne govorniške naprave. Govorništvo je namreč zmožnost prepričati o tem, da je treba opravljati dolžnost, in prepričljiv je, kdor vnese v poslušalca takšno notranjo naravnost, kakršno hoče. Modri-jani se pustijo prepričati po lastni volji, ki zelo poslušno sledi

²⁵ Tj. po polisu.

²⁶ Terencij: *Evnuh*, II. 23-26. Prevedel Kajetan Gantar v *Publij Terencij Afričan: Evnuh*, Obzorja, Maribor, 1987, str. 28.

razumu; zato jim zadostuje, če jih o dolžnosti poučiš, da bi jo opravili.

Ampak množico in ljudstvo zgrabi in potegne za seboj sla, ki je divja in viharja; ker je to bolezen duha, ki ga okuži telo, duh sledi njegovi naravi in tega ni mogoče odpraviti drugače kot s telesnimi dejavniki. Zato je treba ljudstvo za ljubezen pridobiti s telesnimi podobami, ko namreč enkrat ljubi, ga je zlahka moč poučiti, da verjame; ko verjame in ljubi, ga je treba podžigati, da s svojo običajno silovitostjo hoče. Govornik, ki ni uspel v tem trojem, ni uspel prepričati.

Samo dvoje privede do dobre uporabe strasti duše, ki kot vse slabosti človekove notranjosti izhajajo iz sle, njihovega edinega vira: filozofija, ki v modrijanih umirja strasti tako, da se sprevržejo v vrline, in govorništvo, ki jih neti v ljudstvu, da opravlja dolžnosti, ki jih nalaga vrlina.

Ugovarjali bodo, da oblika držav danes ni več takšna, da bi v njih vladalo govorništvo kot pri svobodnih ljudstvih. Resnici na ljubo smo hvaležni vladarjem, ker nam ne vladajo z besedo, ampak z zakoni, toda prav v teh državah so zasloveli izvrstni govorniki z vzvišenim, vsestranskim in ognjevitim načinom govorjenja, ki so v veliko korist države in v največjo slavo jeziku blesteli zdaj na trgu, zdaj v senatu in na svetih shodih.

Toda povejmo, zakaj morda gre. Francozi imajo obilico besed za substanco, a substanca je po sebi toga, negibna in ne prenese primerjav. Zato ne morejo podžigati svojih govorov, saj se to ne zgodi brez navdušenja, in to silnega navdušenja, niti ne morejo poveličevati in česar koli poudarjati.

Tako tudi ne morejo spreminjati pomena besed, ker je substanca najvišji rod in ne ponuja nobenega srednjega termina, v katerem bi se srečale in združile skrajnosti primerjave. Pri samostalnikih te vrste zato ne morejo nastati metafore v eni besedi, tiste, ki nastanejo iz dveh, pa so največkrat trde. Ko skušajo govoriti v periodah, ne napravijo več kot le člene²⁷; ne pišejo nič daljših verzov od tistih, ki jih imenujemo aleksandrinci, poleg tega, da so dvostišni, so nerodnejši in preprostejši od elegičnih dvostišij, saj en verz izraža eno misel in po dva se rimata. Od tega dvojega prvo zmanjšuje njihovo veličastnost, drugo resnobo. Francozi imajo le dve mesti naglasa v besedi, zadnji in predzadnji zlog, in ko mi naglasimo predpredzadnjega, oni prenesejo naglas na predzadnji zlog, kar naredi zvočnost jezika rahlo in pretanjeno, zaradi česar francoščina ni primerna ne za razširjene periode, ne za vzvišene verze.

Toda kakor ta jezik ne prenese vzvišenega in umetelnega sloga govora, tako je zelo primeren za preprosti slog. Ker je

²⁷ Perioda (*ambitus*) je zložen stavek, običajno sestavljen iz štirih členov (*membra*).

jezik bogat s samostalniki, natančneje s tistimi, ki označujejo to, kar so sholastiki imenovali abstraktne substance, francoščina lahko zajame najsplošnejše vidike stvari. Ker znanosti in umetnosti skušajo doseči najsplošnejše rodove stvari, je zelo primeren za poučevanje. Od tod izvira dejstvo, da Italijani hvalimo svoje govornike, ker govorijo vešče, jasno in bogato, Francozi pa hvalijo svoje zaradi resničnosti njihovega mišljenja. Ko hočejo poimenovati zmožnost razuma, da hitro, primerno in posrečeno združuje ločeno, ki ji mi rečemo *ingenium*, oni pa *esprit*, ne cenijo moči razuma, ki je v povezovanju, ker se njihov pretanjeni razum ne odlikuje v sestavljanju, ampak v pretanjenosti mišljenja. Če ima v razpravi, vredni najboljših filozofov, prav tista stran, ki trdi, da jezik oblikuje duševne zmožnosti in ne duševne zmožnosti jezika,²⁸ potem so bili Francozi edini na svetu, ki so si z močjo svojega pretanjenega jezika lahko izmislili to novo kritiko, za katero se zdi, da je povsem prepojena z *espritom*, in analizo, ki je, kolikor je mogla, predmet matematike oropala vsega telesnega. Zato priporočajo govorništvo, ki je primerno njihovem jeziku zaradi svoje edinstvene resničnosti, pretanjenosti misli in deduktivne oblike.

Italijani smo obdarjeni z jezikom, ki vedno zbuja podobe, zato se samo Italijani odlikujejo pred vsemi narodi na svetu v slikarstvu, kiparstvu, arhitekturi in glasbi. Ta vedno živahen jezik s pomočjo primer ponese duha poslušalcev k stvarim, ki so med seboj zelo oddaljene in različne, zato so Italijani takoj za Španci najbolj duhovit narod. V umetelnem in vzvišenem slogu, namreč Herodotovem, Livijevem in Ciceronovem, se italijanski jezik lahko postavi z Guicciardinijem; v veličastnem in vznesenem Tukididovem, Demostenovem ali Salustijevem izražanju z drugimi avtorji; v atiški eleganci z Boccacciom, v novi liriki s Petrarko; po veličastnih zgodbah in lahkotnosti izraza Ariosto spominja na Homerja; Torquato posnema Vergilija v vzvišenih mislih in z božanskimi verzi. In mi naj ne bi izpopolnjevali jezika, ki je v vsem tem najlepši? Kdor se torej ne izobražuje za fiziko in mehaniko, ampak da bi služil državi na forumu, v senatu ali na svetih shodih, naj se kot deček ne zadržuje predolgo s študiji, ki jih poučujejo s to metodo. S pomočjo likov naj se nauči geometrije, da bi razvil zmožnosti duha, goji naj topiko in naj o naravi, človeku in državi v svobodnem in elegantnem slogu razpravlja z obeh strani, tako da obravnava, kar je v stvarih najbolj možno in najverjetnejše. Skratka, da ne bi mi vedeli več kot Stari, oni pa bili modrejši od nas, mi bolj naravnani na resnico, oni na govorništvo, bodimo v modrosti in govorništvu enaki Starim, v znanosti pa jih prekosimo.

²⁸ V vzporejanju *ingegno-esprit* ni težko prepoznati lingvistične različice teme sinteza-analiza, oz. geometrija oblik vs. analitična geometrija.

10. SLABOSTI UČBENIKOV O PRAKTIČNI MODROSTI

Do zdaj smo govorili o znanstvenih orodjih, zdaj bomo razpravljali o pripomočkih naše metode študijev. Bojim se, da je dejstvo, da so nam o mnogih snoveh, ki spadajo k praktični modrosti, na voljo učbeniki, naši študijski metodi bolj škodovale kot koristilo. Če je namreč o tistih stvareh, ki jih usmerja praktična modrost, pravil mnogo, so brez vrednosti, a če jih je malo, veljajo mnogo.

Kdor namerava zajeti vso praktično modrost v eno pravilo, se loteva ničevega opravila, ker praktična modrost presoja izhajajoč iz neskončnega števila okoliščin, zato nikdar ni zadosten noben poskus, da bi jih zajeli, pa če je še tako obširen. Poslušalci tovrstnih učiteljev se navadijo, da obtičijo pri splošnih pravilih, ničesar ni, kar bi se v praksi izkazalo za bolj nekoristno. Zato da bi bila pravila koristna za področja, ki temeljijo na praktični modrosti, kot so govorništvo, pesništvo in zgodovina, naj bodo kot razpotni Lari²⁹ in naj samo kažejo, kam in kako je treba iti, namreč s pomočjo filozofije k zrenju najboljše narave, kakršna je.

Ko so namreč gojili eno filozofijo, ali drugače povedano, ko so opazovali le najboljšo naravo, so pri Grkih, Latincih in pri nas sloveli najboljši pisatelji v vsaki vrsti teh umetnosti, toda ko so za vsako izmed njih sestavili pravila, se enako odlični pisatelji niso pojavili.

Skušajte dognati razlog za oboje in odkrili boste, da nisem povedal nič lažnega. Tisti, ki so si naložili odgovornost za ločitev umetnosti in ved, nekdam povezanih v naročju filozofije, od same filozofije in enih od drugih, se mi zdijo podobni tiranom, ki so se polastili velikega, bogatega in gosto naseljenega mesta sovražnikov in ga razrušili, da bi se obvarovali, njegove prebivalce pa razpršili po zelo oddaljenih vaseh – vse to zato, da se duhovi meščanov, ki so izgubili zaupanje v veličastnost in bogastvo svojega mesta in v svojo številnost, ne bi mogli niti povezati niti zarotiti ali drug drugemu pomagati.

Prevedla Darja Šterbenc

²⁹ *Lares compitales*, razpotni Lari, so božanstva, ki so jih upodabljali na razpotjih, da bi popotnikom označili pot, ki jo morajo slediti za doseg njihovega cilja. (Opombe zbral I. Pribac.)